

Minni
lõjamälestused.

B. Jakobson.



Tallinnas,
Trükitud G. Pihtla raamatukaupluse kuluaga.
1901.



1195
2772

Minu
sõjamälestused.



P. Jakobson.



Tallinnas, 1901.
Trükitud G Piibla raamatukaupluse kuluga.



E 10619

Дозволено цензурою. -- Юрьевъ, 12-го августа 1900г.

Печатано въ тип. М. Шиффера и М. Антъе, Ревель.

Augusti kuu 11. päew 1877 oli meie rügemendile ärasõitmise päewaks määratud. Päite oli juba tõusnud ja helkis Tallinna wanamooliste ehituste kõrgematel tippudel. Muudu oli nii wارا linnas weel aiwa wagune, aga täna nähti inimesi igal pool kõndimas, kes suuremal osal raudtee jaama poole tõttasiwad. Sõjawägi marsšis kasarnudest wälja, et ka sinna samasse jõuda. Bajonetid läitsiwad homikuse päikese paistel ja soldatite kare laul kõlas kaugele. Wägi jõudis wärsali ette, seadis omad püssid akki ja jäi wabalt ootama, kuni rongi peale minemiseks käsku antakse. Weel wõis abikaas abikaasaga, wend õega, sõber sõbraga mõni sõna juttu ajada, weel ei olnud see walus lahkumise silmapilk tulnud, mis armsaid teineteisest teadmata aja peale lahutas, ja ta lahutas mitmeid ka jäedawalt, sest kõikidel, kes siit ära sõitsiwad, ei olnud õnn seie uuesti tagasi pöörata, ega kodumaad ja omakseid näha saada. Nad puhkawad Bulgaria mägestikus

küll üfsikut, küll seltsis oma pikka umb ja keegi ei leia nende handu.

Teistest soldatitest natuke eemal seisis üks eestlane, keda tagawara wäest oli tegelikü sõjawäe jekka kutsutud. Ta wõis natuke peale kolmekümne aasta wana olla. Tal polnud sugugi habet, selle oli ta, nagu näha, hoolega ära ajanud. Ta pehmed näu-jooned andsiwad hääst südamest märku ja ta finised truuwid silmad kinnitasiwad jeda weel enam. Noor walge näuga naine, laps käwarre peal seisis ta juures ja nuttis. Mees waatas ta peale haleda pilguga ja hakkas teda trööstima: Ara naita, mu armas Suulite, ega ma sinna ju ei jae; wõib olla saame aga türgi piirile ja tuleme sealt jälle tagasi. Naine ei näinud neid sõnu uskuwat; ta oli kuulnud, et Plewna all juba palju mehi langenud ja aimas, et weel palju peab langema, kellede seas ehk ka tema mees saab olema.

Si türklane find enam tagasi lase — o Plewna, Plewnal ohkas naine. Mees silitas lapse pead ja rääkis sellega õrnasti nagu tahaks seega enese haledust lahutada, mis naise nutt sünnitas.

Anti käsk ritta seada. Iga soldat ruttas oma püssi afist ära wõtma ja mõne minutiga seisis enne korraldamata fogu nõõrsirgetes ridades ja wotas uut käsku, et wagonitesse astuda. Ka Mihkel Leppik, nii oli eesti soldati nimi, oli omast naisest lahkuma pidanud ja see lahkumine oli raske. Naine tahtis

weel tema järele minna, aga üks alamohwitser tõukas teda eemale, tähendades, et siin ridade ees kellelgi võeral seismist pole. Nüüd võis ta oma meest weel üksnes eemalt näha; mõlemate filmad kõnelesivad weel vastamisi, ilma et sõnu võimalik oli vahetada.

See rood kus Leppik seisis, komandeeriti waksali ette ja hakkas wagonitesse minema. Wiinused olivad liht kraami wagonid, aga nüüd sõja ajaks olivad nad soldatite wedamiseks sisse seatud. Igasse wagonisse pandi nelikümmend meest. Leppik oleks hea meelega waguni ukse juures aset võtnud, aga teda sunniti taha poole minema, sest ukse peal võtsivad aset alamohwitserid ja need, kellel enam tähtsust oli. Ta naine oli küll eemalt näinud, kui Leppik wagonisse läks ja sellepärast pidas ta seda wagunit filmas et weel lord, kui teda waguni ligi peaks lastama, oma mehega jumalaga jätta. Ei lastud esiti kedagi ligi. Ometigi wiimaks kui sõjavägi ja kõik kraam wagonites oli, lasti erainimesi waksali esiselle tulla. Juuli läks selle waguni ette, kuhu ta oma meest nägi sisse astuma, aga üksnes võerad näud olivad laia waguni ukse peal näha, kuhu üks põikpuu ette oli seatud ja mille wasta soldatid rinnuli seisivad. Ka mina tuetasin ennast wasta seda põikpuud ja waatasin oma sõbru ja tuttuid waksali esisel ja ajasin nendega juttu. Ohwitserid kõndisivad oma herras-sõbradega waksali ees edasi tagasi, weel wiinseid sõnu wahetades. Naine seisis tüki aega waguni ees

ja püüdis teiste soldatite wahelt oma meest näha. Juba anti märku, et rong minema hakkab. Meeleärabeitlus oli naise näul näha, et oma kallist abikaasat enam ei näe, kuna ta ometigi weel üsna lähedal wiibis. Aga waata, seal puetab üks käsi minu ja weldweebli wahelt läbi, et naisele seda kätte firutada. Meie püüdsime niipalju ruumi teha, et mees ka oma pea meie wahelt ette wõis ajada. Naine, kes lapse ühe tuttawa hoolde oli annud, haras oma mehe wäljasirutatud käest oma kabe käega nii kõwaste finni, nagu ei tahaks ta seda enam lahti lastagi: ja juba hakkas rong liikuma, sandarm tuli ja kiskus naise rongist eemale, et tale mitte kahju ei sünniks. Palju nuttu, palju kaebamist ja filmawett oli jessel filmapilgul siin näha. Aga weel üks pilk nende mahajäejate kurbade nägude peale ja neid ei olnud enam. Rong tosfutab juba Lasna^m mäe poole edasi, wiimased Tallinna majad jäetwad maha, ka majakad lähtwad mööda ja weel paistiwad üksnes tornid ja Toompea ehitused, mis ka aeg ajalt ära kautwad.

Soldatid oliwad ranitsad seljast ära wõtnud ja neid pinkide alla pannud. Bolgu muusika hakkas juba rongi tulekuga Tallinnast mängima ja pörutas pea esimese jaama wahel edasi. Kui see waitis, hakkasitwad soldatid laulma ja nii waljusti kui tahaksid oma heali weel Tallinnlastele kuulda anda. Leppik istus norgus peaga waguni tagaservas ega waadanud kuhugile; ta filmad oliwad niisked ja rasked tundmused wõisitwad ta

jüdannt täita. Seda lahkmise raskust wõib üksnes see ära mõista, kellel sarnane lahkmine elus ette on tulnud. See ei olnud mitte lahkmine reisu peale, ei ka mitte ajutiseks wangipõlwe minemine, ei ka reisiteekond ümber maailma, ei, need on kõik weel palju trööstlikumad. See oli peaaegu sarnane lahkmine, nagu surijal, kui tema meist ära minema hakkab. Nagu siis wabest weel üks tume lootuse kiir olemas, mis ütleb: ehk saab ta weel imelikul kombel tertweks, nõnda wõis ka nende lahkujate sees üksnes tume lootus tagasi tuleku peale olla.

Ra minul ei olnud kerge Tallinnast lahkuda, sest sõbruse ja armastuse sidemed kõitšiwad mind tema külge. Sõbradega, kelledest ma siin lahkusin, oli mul pärast sõjaplatsil nii tihe kirjawahetus, et üks osa mu ranitsast nendelt saadetud kirjadega täidetud sai; need kirjad oliwad mulle ütlemata armsad seal kangel wõeral maal, ja ma lugesin neid mitukorda uuesti. Rakweres, kui mu sündimise paigas, oli weel jumalaga jätmiš, aga see ei teinud raskust, sest mõne kuu eest oli mu ema ära surnud ja mul oli nagu kergem tundmus, et tema seda lahkmise piira enam tunda ei saanud. Rakwerest läks lõit Peterburi poole ja sealt ikka edasi Moskwa, Kurskit ja Kiiewit oma taha jättes. Selle sõidu peal ei olnud midagi iseäralikku, mis jutustada maksaks, olgu siis, et helbed Moskwalased meid pürukatega sõõtsiwad ja et ma Kurskis omale sõjaplatsi kaarti ostsin, Kiiewis saunas käisin, ja õõsel peale selle lahkiſe

taetwa all magades uue fauna sain, mis õhene wiimahoog walmistas, nii et põuetaskus üks osa mu päewaraamatust ära ligunes.

Siraspolis, Dnepperi jõe ääres, jätsime 22. Augustil raud ruunaga jumalaga, ja hakkasime jala edasi marsšima, et õhtuks Benderisse jõuda, kus me linna läheduses omad telgid ülesse löime. Bender on weike linnake, ta oli endisel ajal Türgi kindlus, kus kord ka Rootsi Kaarel raudpea wiibis ja türklasi wenelaste wasta sõtta ässitas, mis talle aga korda ei läinud, ja ta sealt tulema fihutati.

Mõne päewase teekonna järele jõudsimel rumeenia pinnale, siin oli juba selle poolest halb, et keegi wene keelt ei mõistnud. Turukaupmehed ja sahterdajad oliwad enamiste juudid, kelledega soldatitel oma weikeste tarwituste ostmisel tegemist oli. Siin wõeti küll ka wene raha wasta aga paberi ja peene hõberaha wäärtus arwati juba wäljamaa kurfi järele, mis meile kahju tegi. Galazi linna juures saime esimest kord Donau jõe näha; siin sai aga ka terve rügement walget saia süia, sest Galazi pagaritel ei olnud muud anda. Marsš läks Donau jõe mööda ülesse poole, kuni Silistria kindluse alla. Seie jäime mõneks ajaks seisatama. Meie laager seati rumeenia pool kaldal Galarashi linna juures ülesse, kuhu türgi kindluse kuulid ei ulatanud. Meie laagri ees seisiwad trobikond pukkwestid, igaüks kuu tiitwaga ja need käiswad niisuguse kiirusega, nagu meil mänguwestid ajateibas. Need westid oliwad

meile pimedatel öödel teejuhiks, kui eesvahilt ehk wallide tegemiselt laagrisse tulime, siis hakkas nende nagin juba eemalt kostma. Nende wehkijad tiivad paisliwad ka juba kaunis kaugelt ja nende westite seisupaiga järele tundsiwad omad telkide kohad laagris ära. Ja uel westitel, nagu ma pärast nägin, oli eesti soldatite kohta iseäraline külgetõmbamise wõim, nad kogusiwad wabal ajal nende juurde kokku juttu ajama. Seal sai siis ka niisugune pulkwesti igapidi ära waadatud ja tema üksikud osad tähele pandud ja nendest räägitud; aga armsam kõne oli ikka kodumaa asjadest. Ka Leppik ei puudunud siin pea millagi ja ta oli küllalt kõnekas teiste seltsis ja westis mõnikord ka naljajuttusi. Oma naist tuletas ta aiwa tihhi meelde ja kiitis teda muinasjutulikult. Siin sain ma ka kuulda, et ta kodus walla kasaat olnud ja seal kõrwal ka kingsepa ametit pidanud. „Kui ma ükskord jälle koju peaksin saama, misugune rõem siis mu Suulil oleks,“ ta nägu läks juba selle mõtte juures rõemsaks, aga teisel filmapilgul käis juba tume wari sealt üle ja ta ohkas: „Teadmata on, millal seda lõpeb.“

17 Nowembril hakkasiwad suurtükide paugud Silistria kindluses jälle tihimine kuuldawale tulema. Soldatid ruttasiwad oma telkide juurde, et iga juhtumise wastu walmis olla. Ka püsside paugud hakkasiwad meie eeswahitide seisupaigast kostma ja läksiwad õige tihedaks, nagu oleks peuga soola tulesse wisatud. Lasimine kestis rohkest tund aega. Kui

kõik jälle wagusaks oli jäenud, teatas meile üks ees-
wahtide juurest tulew kassat, et wahiwäel türklastelega
kokkupuutumist olnud, mis juures meie meestest kaks
surma ja 12 haawatud saanud. Need esimesed sõja-
ohwrid maeti siin suure auustamisega wäeülemate
poolt maha. Soldatid teadsiwad sellest kokkupõrkami-
sest pärast pajatada kuba üks ohwitser lastmise ajal
wahwasti ridade juures seisnud ja solbatiisi julgustanud,
teine aga ennast kühugile warju hoidnud. Usjata
näitas siin ka elu mängu peale panna, kus midagi
tähtsat ettevõttet ei olnud waid ainult wahiwägede
kokku põrkamine. Küll walmistati ka siin suuremate
tööde wastu ja tehti mulla wallisi, jooksu kraawisi
ja battareisi, kuhu suurtükka pidi toodama, aga
juba tuli Plewna langemine ja seepeale sõjariistade
rahu, ilma et Silistria peale oleks tormi algatud.

Talwe korterit pidamine maaalustes aukuks,
mida ise endale kaewamine ja mis nii suured oliwad,
et kuuel mehel ühes ruumi magada oli. Need oliwad
haua moodi kaewandused, umbes kuus jalga laiad
ja 10 jalga pikad, kus jõe kõrkmetest ja mullast
katus peal. Peab tähendama, et siin Donau ääres
Dõulu ja Nääri kuudel juba kaunite külm oli, mis
8 pügalat näitas; lund tuli poole jala paksusest
maha. Donau jõe harule tekkis kaunis kõwa jää
peale, kunas suurt jõge ennast kätte alla ei suutnud
panna.

Mimetatud „haudades“ ei olnud just mitte lõbus
elutseda. Tähtsime wähe sooja eneste koopasse, siis

tegime tule ühe seinä sisse õnestatud ahju, millest auk ülesse wälja läks ja suitsu ära tõmbas. Muidugi ei annud siin ahju seinad sooja, waid üksnes tule paikste ja pärast õhtuwad sööd, kui korstna auk kiini sai maetud. See soe oli ühes aga ka wingune ja igal õhtul heitsime uimaste peadega magama. Õnneks ei olnud wingu iialgi nii palju, et elufardetawaks oleks saanud. Donau madalikust raiutud pajud ehk jälle ajapuud rumeenlaste aedadest oliwad meile kütte materjaliks.

Päewa aegus, kui aega oli, käisin mööda poriseid Galarashi uulitsaid jalutama, et igawus ei tuleks. Donau poolles linna serwas oli üks wõerastemaja peenemate herraste jauks, seal nähti alati ohwitseri ja linna herrasi rõdu peal purjutama ja pikafilmadega türgi kindluse poole waatama. Käisin ka mõnes rahwa wõerastemajas sees, kus hästi pipardatud söökisi anti ja maksu poolest ka mitte wähem pipardatud ei olnud. Muustlaste muusika lõbustas wõeraid niihästi wõerastemajades kui ka uulitsatel, enamiste oliwad neil wiiwulid mänguriistadeks. Muusika ise ei olnud suurem asi. Linna majad oliwad pea kõik sõdatitega täidetud ja sellepärast oli uulitsal enam mundrymehi kui erainimesi näha. Õhtuks pöörasin jällegi linnast wälja pukkwestite poole, et eneste koobastes ööd ära magada.

Leppikut nägin kaunis harwa, aga tal oli siis nii rõemus nägu, kui ma tale wasta juhtusin. Ta nimetas mind ikka, ei tea mispärast „saksaks“ ja

nagu ma märkasin, oli tal minu üle isearanes sellepärast rõõm, et ma tema naist olin tundma saanud ja nende lahkumist kui suguvend pealt waadanud, sellepärast ei jätnud ta ka pea millalgi oma Suulit meelde tuletamata. Kord saime meie ühe Donau haru porisel kaldal wastamise. „Waata raiweid,“ hüüdis ta eemalt käega teisele kaldale näidates kus suur waresse fari loos oli. „Waadake, kuda nad seda waest looma sööwad.“ Ma waatasin sinna poole ja nägin, et seal üks lehm muda sisse oli wajunud ja üksnes weel pead liigutada wõis. Kes teab, kui kaua ta selles olekus oli olnud, aga waresed oliwad tal juba külgede pealt liha ära söönud ja tirisiwad juba soolikate kallal mis ühest august wälja paistiswad. Meie hirmutasime rööwlinnud kiskaga ja kätewehklemisega eemale aga nad ei lendanud kuigi kaugele, waid jäitwad ootama, kuni mahti saawad uuesti oma ohwri kallale minna. Suurde meie ei peasenud, sest et jõgi wahel oli, mis kaunis sügaw. Ometigi nägime pärast paari rumeenlast teist kallast mööda looma poole minema ja selle peastmise kallale asuma. Loom tapeti muidugi lihaks, sest et temast elulooma enam ei saanud. Lepik arwas, et meil Gestimaal nii delaid waresseid ei ole, et elusat looma sööma hakkaksiwad. Ta rääkis siis ka oma lehmast, et see hästi palju piima annud ja kuda ta naine teda hästi söötanud, nii et ka piimast mõni hea kopik teeninud.

„Teil on siis hea naine?“ küsisin ma temalt nagu jutu jatkaks. See küsimine andis tema jutule

nagu uut hoogu, sest et ta juba muidugi oma naist fiita armastas.

„Oh ta on mulle kallis naine“ tõendas ta waimustatud näul. Aga kuda ma tema omale sain see tegi mulle palju südamewalu.

Ta jutustas oma armastuse lugu järgmiselt: Isa suri mul waratselt ära, ema kätte ei jäetud rendikohta ja ma pidin ju noorelt wõerast teenima hakkama. Olin weel lcerimata, läksin teise peremehe juurde poisiks. Tcmal oli kolmeteistkümne aastane tütar! kui ma paar aastat selles peres olin elanud, sain aru, et ma seda plikat armastasin! ta ei olnud minu wastu ka sugugi ühe, waid olime kui ühe pere lapsed. Ma püüdsin peremehe rahulolemist ära teenida, et tal põhjust poleks mind ära ajada, sest mul oleks raske olnud sellest talust lahkuda. Ma teenisin siis seni kuni liisu aeg kätte tuli. Lahkumine kroonu teenistusesse oli küllalt raske, sest Juuli oli ju 17 aastat wanaks saanud ja meie olime teine teisele juba salajas armastust ja truudust lubanud. Ma läksin siis selle lootusega isamaa kohuseid täitma, et keda Jumal üksteisele määranud, need saawad ka wiimaks ikka kokku, tulgu sinna wahete mis tahes. Ma teenisin wiis aastat, sest ühe armuüulutuse läbi sai mu teenistuse aeg lühendatud. Tulin koju, mu Juuli oli mulle ikka truuwiks jäenud, ehk meie küll selle aja sees kirjasti ei wahetanud, aga kui mu õde mulle kirjutas, saatis Juuli ka mulle kirjast ikka terwiksid, mida ma ka õde kirjutades wasta tegin. Meie wallas oli parajasti walla

kasakakoht saadaval, ma wõtsin selle ameti oma peale. Müüd oli mul julgust endise peremehe tüdarta naiseks tahtma minna. Wanemad seisiwad wasta, ega tahtnud tüdarta anda. Juuli aga nuttis ja ei lubanud kedagi teist omale meheks wõtta. Ujastime asja wiimaks nii kaugele, et lubasiwad. Mis muud kui õpetaja juurde. Meid wõlbi järgmisel pühäl kirikus maha. Aga teisel pühäl seisin ma just orila koori ääre all ja ootasin oma nime ühes mu pruudiga õpetaja suust kuulma, aga seal kuulsin üksnes teiste nimest meie oma ei wõlud. Ma ehmatasin ära, nii et kirjil pimedaks, jäi siiski arwastin et õpetaja kogemata ütlemata jättis. Läksin peale jutlust ta juurde, seal kuulsin, et pruut olla ära teelanud maha ütlemast. Siin olin ma kui peast segane: Juuli, kes mulle nii kaua truud oli olnud, ei tahtnud korraga enam mulle naiseks tulla, see oli imelik. Ma läksin esite oma koju, et siis sealt pruudi kodusse minna asja üle selgust nõudma, aga kiri oli mull juba kodus ees, see oli mu pruudi käest ja oli umbes nii kirjutatud: Auustatud Leppil! Palun wäga andeks, et Teile jeda tüli olen teinud. Ma ei wõi Teie naiseks saada, kõik mu sugulased on selle wastu ja mu wanemad weel kõige enam ja peale selle on weel muud põhjust. Ma olen õpetaja juures, ehk küll raske südamega meie kuulutuse seisma pannud. Teie kulud tasun ma oma isa läbi Teile ära.

Rahetsewa südamega

Teie endine sõber Juuli."

Oh! see kiri asja küll juba selgitas, aga mulle näitas selles asjas siiski palju tumedust. Mis olivad need „weel muud põhjused,“ mis ta omas kirjas nimetas? nende üle tahtsin ma järele pärida. Ma läksin sinna, kolm tversta oli ainult meie wahet. Minu tulekut oli eemalt nähtut, Suuli lipsas tuast välja ja sammus kiiresti külasse, kuhu ma järele ei hakkanud minema. Wanemate käest küsisin ma mõnda seletust, need ütlesiwad, et Suuli ise olla asja katki jätnud ja nendel ei olla süüd. Naste südamega tulin koju tagasi! ei mulle maitsenud söök ega tulnud ööseti uni, ma mõtlesin, et kuida see ometi tuli, et ta alles nüüd mind põlgama hakkas kuida on see võimalik, et üks inimene kes mu sõber oli, mulle nii palju südamevalu võib teha? Ikka näitas selles midagi arusaamatat olema. Aga juba teisel päewal sain ma ühe osa sellest saladusest teada. Minewal laupäewa õhtul käinud Sörwiküla noor kaupmees pruudi ühe sugulasega seal ja nagu mu tuttav ütelda teadis, olnud kaupmehel kosja wiinad taskus. Aga kas arwate, et kaupmees mu pruuti oleks saanud ära ahwateleda, kui seal weel mõnda wigurit wahel poleks olnud? Mu pruudi sugulane, kes kiusu pärast kõik selle asja toime pani oli paar inimest tellinud, kes mu pruudile waletasiwad: Mina olla ühe teise tüdrukuga kusagil kaelakute olnud ja selle wasta teda naerunud. Sellel jutul olla Suuli kohta suur mõju olnud, sest et kaks inimest üht ja sedasama rääkisiwad. Sellepeale ilmus kaupmees, kes oma kosja soowi tõsisel näul ette pani. Kõikide meeled kaalu-

siwad tema poole, kõik andsiwad tüdrukule nõu mind maha jätta ja kaupmeest vastu võtta, sest see olla ju otse tema õnne põlgamine, kui ta seda eitegemat. Ta seisnud esite küll vastu, aga ta saanud viimaks segaseks ja need tühjad jutud toonud külmuft minu vastu ta südamesse. Kaupmees käinud aga kõikjugauste meelitustega ta peale: ta tahta teda kui mõisa prouat pidada, tal saada tüdruk ees ja taga olema ja tal enesel ei olla midagit teha. Ja noored neiud hakkawad niisugusi meelitusi kergesti uskuma, kunaš fiin teati, et kaupmees jõukas oli ja oma naisele küllalt head elu võib pakkuda. Tüdruk jäenud viimaks uskuma ja otsustanud kaupmehe vastu minule ära ütelda. See kaupmees, tähendas Sepik, ei olnud mitte kuigisugune herra, waid ta üks talupois, kes omale külas poe oli asutanud ja et tal jahkerdamise andi oli, korjas ta mõne aastaga natuke warandust. Aga mõtelge, see kosja käik ei olnud muud, kui häbemata pettus, jöle tembutamine, mis pruudi sugulased toime paniswad ja nimelt sellepärast, et nemad kedagi eneste meestest Juulile meheks sooviswad. Mu lahkunud pruut ootas ja ootas, et kaupmees asja õpetaja ette wiiks, aga see wiivitas ühest nädalast teise ja kingituseks andis ainult ühe odawa brossi. Viimaks ei tulnud teda enam waatamagi. Wigurimeeste nõu olnud see, et ma selle aja sees omale ehk teise neiu leian ja siis oleksiwad nemad tüdrukut parastanud. Aga et sellest kuulda polnud, läks neile see tembutamine igawaks. Tüdruk jäi rahutumaks ja hakkas paha ainama, pealegi kui ta

kuulda oli saanud, et jutt minu sõbrustamisest teise tüdrukuga tuulest oli võetud. Tema südamesse asunud nüüd kahetsus, et nii fergemeelselt minule ära ütelnud ja kaupmehe vastu asunud põlgus. Oleks mina siis juba seda teadnud, aga waewlesin ennast weel kaua tema pärast ja ei aimanudgi, et tema süda jälle minu poole oli pöördud, mida ta aga mulle kudagi avaldada ei julgenud. Ühel päeval, kui ta mulle tee peal vastu tuli ja mind nii ära lõppenud nägi, läks see temale nii südamesse, et lausa nutma hakkas; ma nägin kuida ta minust mööda minnes ninarätiku taskust võttis ja filmade ette pani; kui ma tagasi waatasin, - pidas ta seda weel ikka filmade ees, kinas ise pikkamisi edasi sammus. Kui ta minust mööda läks, ei teretanud ma teda mitte, waid läksin külmalt mööda, kinas mu enese süda kurbtuse pärast oleks lõhkenud. Ma ei suutnud aga edasi minna, waid pöörasin ümber ja läksin talle järele. Tema kõrwale jõudes ütlesin ma: Juuli! Tema langes nuttes mu najale ma pigistasin teda oma vastu. Õnneks ei olnud kedagi inimest, kes seda õnnelikku filmapilku oleks seganud, meie seifime natuke aega sõnalausumata, siis küsisin temalt: kas sa oled jälle minu Juuli? Jah olen igawesti, wastas ta tasase healega. Siis hakkasime mööda teed edasi sammuna ja jutustasime teine teisele kõik südame pealt ära. Järgmisel pühäl kuulutati meid jällegi maha ja nüüd ei tulnud enam takistusi meie ühendusele. Kõõmsad pulmad pidasime ära ja ma olingi õnnelik naisemees. Oh kudas mu

Suulite siis mu vastu hea oli ja kuida ma teda armastasin! — peaks ma teda veel näha saama. Slin jäi Leppiku kõne kinni ja ta silmad läksivad niiskeks. Ma hakkasin edasi tagasi sammuma, et talle mitte enam näusse waadata, mida ta ehk ei footinud. Oli lõune aeg kätte jõudnud ja meie ruttasime laagri poole, et katalde juures keha kinnitada. Lusif ja mannerku (üks plekist nõu mida iga soldat ligi kannab ja mis sõja ajal tal kauki asemel on) toodi telgist wälja ja söök algas; liha jaud, igale mehele pool naela, jagati kätte. Pidin mustama, et meile söögi alla ka ikka suutäis wiina anti. Pärast poole Balkani taga saime wodka asemel marja wiina. —

Korraga tuli teatus: Pletona on weneelaste käes. (Ta langes 28. Nowembril.) Sellel wõidul oli ka see mõju, et meie rügement käsu sai Silistria juurest ära marssida. Nii jätsime siis 8. Januaril 1878 oma tuntud linnakesega Galarashiga jumalaga ja marssisime Donau jooksu vastu ülesse poole Dshurshowo poole. Nimetud linn seisab türgi kindluse Rustshuki kohal rumeenia pool Donau kaldal ja oli sel ajal, kui meie sinna jõudsime elanikkudest peaaegu tühi, linna majadest oli palju waretetesse lastud. Peale wene soldatite ja kaubitsejate juutide oli linnas muid harwa näha; niisama oliwad ka ümber kaudsed külad soldatist täis. Ka tuliwad suured salgad türgi wangist siit läbi Bukaresti poole, et wene-maale rännata. Nende oled oli ütlemata wilts. Paljud oliwad palja jalu, kunas weel alles kül-

wad; need saatjad ei olnud mitte tegewast sõjaväest, waid nagu nende mustad paletid näitawad, mõne lähema linna garnisonist ehk linna kaitseväest Wene- maalt, keda polgu soldatid põlgawad ja raudpaleti meesteks kutsuwad. Need garnisonid, kellel sõjakäigu raskused tundmata, näitawad oma uhkust seega, et oma saadetawate türki wangidega metšikult talitawad. Nägime kudas mõni nendest wiltsale türki soldatile püski laega selga pörutas, kui see enam edast minna ei jaksanud ja maha istus. Palju wangidest oli palja jalu ja poolkülmanud pori sees käies, läksiwad jalad weriseks. Mõned nendest nülgiwad tee peal langenud loomade seljast naha tüfid ära ja sidusiwad oma paljaste jalgade ümber. Langenud loomi, hobuseid ja härgi, oli siin tee täis, nii et paarikümne sammuga peal jällegi üks loomaraibe maas wedeles. Lõpmata weewoorid, mis siin suurel ühenduse teel Bukaresti ja Donau wahel nagu kõis wenis, wäsitawad ja tapawad palju weeloomi ära, ja langenud loomi ei koristatud teelt, kui ka mõni nendest weel elas. Nii juhtus kord, et soldatid ühe langenud hobuse, kellel weel elu sees, tee pealt ülesse upitawad, teda natuke toitawad ja järgmise külani talutawad, kus keegi walahlane neile ta eest 3 rubla andis. Meeste rõem oli suur, sest kolme rubla eest sai ju terve pange täie rakakait, s. o. lahjemat põletatud wiina. Aga mitte üksi loomade kehast, waid ka inimeste omi tuli siin ja seal nähtawale, kui lumi kewade ära sulas. Wangide wedajad olid siin ja seal, kus mõni türklane tee peal ära

furi, neid lume sisse matnud, mõnele oli küll ka-
natufe mulda peale pandud aga mitmes paigas
paistivad käed ja jalad wälja ja nälgunud
koerad kustutasivad seal oma nälga. Üks niisugune
matuse koht juhtus kord just meie roodu kõõgi ligidal
ilmsiks tulema ja ei ühendanud meie söögisu oma
jätkusega; kuid ülemate käsul saidwad lehad sedamaid
sügavamale maetud — Umbes ko'm wersta meie
roodu seisupaigast oli kuulus Fratsehti küla. See
küla tuletas mõnda üle öö tekkinud asutust kufagil
Amerika kullamaal meelde. Sõda oli sellest weikestest
rumenia külast suure alewi teinud. Seie tõi raudtee
kõik kraami, mis Simnitza kaudu üle Donau läks.
Siin oli nagu alaline laat. Tuhanded weowoorime-
hed, enamasti weike-wenemaa talupojad oma hirmus
sopaste nägudega ja pika harimata juustega, uitasi-
wad ümber, juudid sahkerdasivad kõiksugu kaupa ja
tegitwad greeklastega wõidu oma äri. Laudadest kokku
löödud butkasi oli siin lugemata hulk, kus kõikides
midagi müüa ja süia pakuti; siin leidsin ühe juudi
juurest oma imestuseks päris Gestimaa silkugi, kunas
seda kala müüdu kufagil lõune pool näha polnud;
müüdu oli kalu küll igal pool kuiwatult ja wärs-
felt saada. Suut nõudis kopik filgust, andsin tale ka
seda ja wõtsin tükki kümme, et aga oma maa kala
maitseada.

6. webruaril hakkas meie rügement jälle edasi
marsšima; mõne päewareisu järele s. o. 9 webruaril
jõudsin Aleksandria linna, kus ühe öö ja poole
päewa puhkasin. See linn ei ole just weike ja tema

uulitsad on enamasti laiad ja sirged, aga hirmus so-
 pased, nagu Turnu linnasgi, kuhu meie 11 webrua-
 riks jõudsime. Wiimane linn on Donau kaldal, pea-
 aegu türgi kindluse Nikopoli kohal. Siit läksime üle
 Donau jõe. Üleminek sündis ühes suures weolaewas,
 kuhu soldatid, suurtükid ja hobused kui ka kõik muud
 koormad peale pandi, millele siis üks aurulaew we-
 dajaks ette kinnitati ja wähe ajaga olime teisel kal-
 dal. Põhem poolne s. o. Rumenia poolne kallas on
 madal, aga Bulgaria poolne sellenasta järsk ja kõrge,
 kuid wesi ei käi just wasta järsku kallast, waid jä-
 tab ühe liiwase madaliku jõe ja järsu kalda wahela.
 12 webruari õhtul marsisime Nikopoli linna. Meie
 teejuht, üks bulgarlane, wiis meid mitmest uulitsast
 läbi, üle kuristikude ja kitsasteede, kuni wiimaks
 ühest õige järjust mäest ülesse ronisime, kus siis mäe
 peal õõkorter ühes tatarlase majas kätte juhutati.
 Hommiku ülesse ärgates oli ilm ütlemata ilus. Tae-
 was paistis tume sinine ja tuult ei olnud sugugi.
 Tuid kuristaswad ümberkaudu majade katustel nii
 kenasti, nagu ma jeda meie maa tuidest enne weel
 polnud kuulnud. Ühes sain ka aru, et õhtumaalt
 hommikumaale olin tulnud. Linna majad on Niko-
 pois kahele poole mäe külgesi trepi wiisil ehitatud,
 kinas linna pea uulits, Donau kalda poolt hakates,
 mägede wahelt lõune poole wiib, kus ka suuremad
 majad oliwad; mäe külgesi mööda asusiwad wähemad
 ehitused. Türgi mosheed oliwad kõik puruks lastud ja
 minarettide (ünmarguste tornide) tükid wedesitiwad
 maas. Ülepea oli linna parem jägu Donau kalda

pool täiesti waremetes, see oli muidugi veel suurtükide töö. Türgi hattareisi oli siin kindluses kahetja, milledest wiis ülewal mägedel ja kolm all Donau kaldal asendasivad; nendes kõikides oli 46 suurtükki, milledest palju õige wanamoodi paistsivad olema. Kolmest raudwärawast läbi peaseb kindlusesse. Müüd, kus kindlus juba ammugi wenelaste käes, kes tema kindral Krüdeneri juhatusel tormiga wõtsivad, ei seisnud need raud wärawad enam lukus ja iga wene soldat wõis sealt wabalt läbi käia. Mõned rumenia soldatid oliwad suurtükide juures wahits. Suure tee ääres, mis linnast lõane poole Tirnowosse wiib, oliwad kaks mullast ülesse aetud hattareid, millede sees tühje püssi patronist hunnikus maas oli ja ka furnud hobuste luid leidus. Siit andsivad türklased wene pealetungiva wäele tuld wastu. Lagendikul ümberkaudu oli veel praegu lastud püssi kuulisi, wene ja türgi soldatite mündrite tükka kui ka inimeste külje luid näha. Terwed kehad oliwad muidugi ära koristatud. Sinna ümbruses nähti ka suuri wiljapuu aidasi, mis aga sõja ajal palju laastatud saidwad ja veel nüüdgi nägin seal mõnd bulgarlast õunapuud maha raiuma ja linna tulepuuks wedama, see lasi arwata, et nende aidade omanikud ära oliwad põgenenud, kinas ju nende majad ka purud oliwad.

18. webruaril läks meie tekkond Nikopolist Tirnowo teed ikka Balkani lähemale. Lähemas külas, kus meie õomajale jäime, oli selle maja ukse, kus minule mõne teise soldatiga korter oli määratud, seest nii kõwasti kinni pandud, et kudagi lahti ei

saanud. Et muud nõu üle ei jäenud, lõime ukse hingedest maha, sest õue külma kätte ei võinud jätta. Kui me sisse astusime, nägime, et üks wana muhamedlane lest tuba põtwili maas (nägu muidugi Mekka linna poole pöördud) palwetas. Tema ei waadanud meie poolegi, kui meie ta ukse sisse lõime ja oma ranitsad tuppa maha panime ja püüfid seina naale seadime, waid palwetas weel kaua ja waljusti oma Allah poole, kuna wiimaks ülesse tõusis ja rahulikult tuast wälja läks. Meil oli järgmistel päewadel auu ka Radnitsa külas puhata, kus meie keiser Aleksander II enne Plewna langemist 15 päewa oli asunud. Käisin ka selles lihtjas talumajas kus suur keiser oli korterit pidanud. Selle küla juurde paistis ka esimest kord Balkani mäe hari meile kätte, mis hommituse päikese paistel ime ilusti walgendas. Järgmine puhke jaam oli Dhtshe-Mogila külas, mis Plewnast 29 wersta kaugel oli. See küla oli mulla wallide läbi, mis tema ümber tehtud, otse kindluseks muudetud. Siit ratsutasiwad mõned meie ohwitseridest kuulsat Plewnat waatama.

28 Webruaril jõudsime Tirnowo linna, aga peatama ei jäenud meie temasse sugugi, waid marsšisime tema ütle mata kitsatest uulitjatest läbi ja wõtsime öökorterit ühes, mõni werst linnast eemal, külakeses. Tirnowo paistis meile, kui põhjapoolt temale lähenešime õige kena: Jaotra jõe kõrgel kaldal seisawad majad poolringis, mis eemalt ilusat waadet pakub. Tee hakkas Tirnowost peale ikka mägisemaks ja raskemaks minema ja meie rügement pidi seeläbi

ikka lühemates päewareisides edasi minema ja mõnesse paika kauemaks peatama, sest et woorid ruttu edasi ei pääsnud. 4 Märtsil nägime Blaku ja Jakowtse külade wahel, kust meie tee läbi läks, üht puust risti, kus peale wenekelles oli sisse lõigatud: „500 ЧЕЛОВѢКЪ.“ Need siin kohal langenud mehed oliwad 24 diwisionist, s. o. sellest samast, millesse ka meie polk käis. Kohalised elanikud kirjeldasiwad meile seda lahingut, mis siin wene ja türgi wäe wahel olnud ja kuida, türklane wiimaks Elena linna on pidanud taganema.

Ja kui meie Glenasse jõudsime, nägime, et türklastel siin ka kaua asumist ei wõinud olla: linn oli wene suurtükkidest hästi purustatud. Siit edasi mines läksiwad Balkani eesmäed ikka järjest kõrgemaks ja lund oli igal pool weel küllalt maas, sadas ka weel uut rohkesti juurde, mis edasi minekut weel raskendas. Aga 18 Märtsil olime juba Balkani seljal, mis ilusa bukspuu metsaga kaetud. Mäe selg oli mittu wersta aiwa tasane, nagu oleksime mõnes Gestimaa metsas kõndinud, aga warsti hakkas tee mäest alla poole minema ja seda allaminekut oli jällegi mitu wersta, aga tee oli siin juba parem ja läks ühetasaselt järjest allapoole, kunas põhjapool mäeselga loogeldi ja ülesse ja alla käis, mis hirmus tüütaw oli. Weel enne õhtat jõudsime mäe all olewasse Dwerditsa külasse, mis meile ju kaugele oma punaste kiwikatustega filma paistis. Siin olime korraga nagu teises maailmas; ühe päewaga olime talwemaalt suwemaale tulnud. Runas mägedes weel

Lund küllalt oli, ditsestiwad siin juba kirsi puud aida-
des täiesti ja maa oli haljas. Ra õht oli pehmem
ja soem. Dverditšas oli meil aega mitu päewa
puhata, sest et woorid nii ruttu mäest alla ei saa-
nud ja neid ära pidime ootama. Rümnes rood, kellel kohu-
seks oli wooride alla lastmisel abiks olla, pidi enmast
küll puruks wäsitama ja nad wõiswad teiste peale
fadedad olla, kes juba all looduse ilus laisklesiwad.
Aga sellel oli oma põhjus: Ra siin tuli ilmsiks, et
wanemate patud laste kätte niheldakse. Rümnes rood
oli mõne aasta warem furd tõrjunud oma ülema
terwit wasta wõtta, mis nii suureks süüts loetakse,
et terve rood walju kohtuliku kuulamise alla pandakse
ja soldatid enamiste teistesse osadesse jagatakse.
Kamandeer saab ka muidugi teisale teenima saadetud.
See oli kõik juba ennemalt sündinud, oliwad nüüd
juba teised mehedgi teenimas, aga ülemus määras
teda siisgi sellele raskele tööle üksi.

Aga nagu see teistiti olla ei wõinud, jäitwad
paljud soldatid raske marsi peal haigeks ja iga
päewaga lahkus ifka jälle mõni tuttatw mees terve
seast sõja lasareti. Suremine oli siisgi alles weel
wähene selle wasta mis pärastpoole jüdasuwel soe-
töbi ja kõhutöbi hauda saatis. Külmtöbi raputas
küll poolesti soldatite seast, aga see töbi ei tapa kedagi
nii ruttu. Ra kohalikka elanikka piinas siin ja seal
soetöbi; furd leidfin ühe suremas haige bulgarlase küla
juures palatwa päikese käes maas. Ta ei saanud
enam millestgi aru, waid hingas üksnes raskesti.
Leppit, kes ka seal juhtus olema, tõi lähidalt ojast

peefriga wett ja fastis sellega surija keelt üteldes, ei siis kergem surra olla. Sinna tuli ka üks tuntud ohwitser meie polgust ja waatles haiget. Kui ta eemal üht bulgarlast nägi, kutsus ta teda oma juurde ja päris järele, miks pärast see õnnetu siin maa peal põletawa päikese käes lamab. Bulgarlane seletas, tal olla külgehakkaw tõbi ja sellepärast on pida- tud teistest eemale wiidama. Ohwitser, kelle häst- list meelt meie juba ennemalt tundsin, tõmbas oma ratsapiitsaga, mis tal käes oli, wuhinal üle bulgar- lase selja ja nimetas teda metslaseks, kästis ühes ka haiget bulgarlast sedamaid päikese paisteli kuhugile warju wiia, mida mees ka teiste abiga täitma tõttas.

Siin tagapool Balkani olivad suuremad külad ja laialdasemad ja tasasemad maakojad, ehk küll ka idune pool mõned mäeseljandikud paistiswad, need ei olnud enam sugugi nii järsud, kunas põhjapool, ise- äranis Elena ja Balkani harja wahel ainult weikesed wiletjad külakesed järsude mägede wahel leida oli- wad. Ka ei olnud meil tarwis siin enam rabedat kukurusi leiba süia, waid Slitno'st tuliwad koor- mad wärskete nisuleibadega, mis hästi maitsestiwad.

27. Märtsil jõudsin Slitno linna. Siin leid- sine rahwa poolt sarnast lahkust, kui iialgi kusagil bulgaria asutuses! Türklased olivad kuni wiima- seni linnast ära põgenenud ja neid ei wõinud seal enne wähe olla, mis nende mitmed moshed tunnis- tasiwad. Wenelased tarwitasiwad neid aitadeks, kus suhtar ja jahud sees peeti. Sambolis, kus ma hiljem käisin, oli üks suur moshee lasaretiks muude-

tud. Sliwno linnas hakkas meil, nõnda ütelda lõbus põli, ja oli pika waewa järele üsna kosutaw. Et soldatid jälle jõudu saaksiwad, rohkendati liha portsjoni kuni naelani päewas. Ka oliwad meil siin puhtad ja ilusad elutuad korteriteks. Mina, näitusseks, elasin weldiweebli Krukowiga ühe rikka puuwilja kaupleja majas, kus meil ülemise korra peal (sest tihti on seal kahelordseid majasid aga kõrgemaid wäga harwa) suur puhas tuba ümberringi jookswa istelawaga oli, mis pealt pehmeks tehtud, nagu see hommikumaal mooduks on. Et tööd midagi ei olnud, aefesime * pehmetel lawadel, ehk käisime linna tänawaid mööda jalutamast. Sgal pool oliwad lahked bulgarlased, kes meiega juttu tegiwad ja meie koduse elu ja käekäigu järele pärisiwad. Seal waatlesime mulitsale seisma jäedes, kuida lahtistes töötubades, (nagu see lõunamaadel mooduks) tööd tehti, kuida kingsepp saabast tegi ja pagar leiba ahju pani jne. Seiwategemine on ka siinsete pagarite igapäewane asi, sest nii walget saia, nagu meie pagarid teewad, ei tuntagi siin, ka sellewormilisi ei ole näha. Misu kaswab siin ju küllalt, aga kas temast nii walget ja head jahu ei saa, kui meil näitusseks Saratowi ja Moskwa jahud, wõi pole neil nii häid weskid, et nii walget saia ei saada, selle üle ei wõi ma otsust anda. Pagarite tööks oli peale selle, mis nad müügi tarwis tegiwad, weel see, et eramajadest kofku toodud leibu küpsetasiwad. Sgapäew nähti mulitsal mehi, laud õlal ja leiwad peal, pagari poole minewat, et neid seal ahju panna, sest tubades neil enes-

tel ahju pole, ainult üks tulease, kus feedetakse. Eht küll töötavad vastu uulitsaid lahti seisawad, mis õõfeks luulidega warjatakse, pole aga hommikumaa linnadel kusagil akent wasta uulitsat, et wälja waadata wõiks; igal majal on aknad õue poole ja õu on õõfotel, mõnel ka päewa aegu lufustatud. Kus majad kahetõrdsed, ainult seal nähi teise korra peal aknad vastu uulitsat olema. Enamiste oliwad kaewud iga majas õue peal, nii et wesi hästi kae pärast. Magamiseks pole kusagil woodiit, nagu rumenlastelgi neid pole, waid magatakse lihtsalt põrandal, kus kõrkmetest tehtud matt alla laotatakse ja siis aseme riided peale pandakse, hommikul aga jälle wälja wiidakse. Salandudeks on enamisti kingad, ainult mõnel noorel mehel nähti ka lühikese säärtega saapad jalas. Ginnaš kantakse peale rahwusliku turbani ka kübaraid, ja laiad püksid iseäranes wanematel meestel, tunnistawad, et nad türklastega koos elanud, kes ju nagu teada, naisterahwa seeliku taulist püksa kannawad, mis alt ainult kinni on õmmeldud, aga all sääre ümber kitsalt koos seisawad, nii et all pool põlwi nagu tühi kott ripendab, mille soped säärede ümber hoiawad. Ülemine riie on, kas rahwuslik lühike jakk ehk ka pintsak, millele wilu ilmaga pikem kuub peale tõmmatakse. Naisterahwa riie linnades on enam Europa tauline, kuid tähtsamat laadi. Kä rikkamgi bulgaria neiu käib umbes nii riides nagu meie teenijad tüdrukud linnades. Kübarat oli õige harwa mõne naisterahwa peas näha; enamisti käidi palja peaga, kus neidudel, kuni kümme juukse patši

pihtadel rippusivad Enamisti oliwad neil kõigil tublid juuksed ja kandsiwad neid mitmes plehis. Kui rätik pähe pandi, siis mitte iialgi nii, et nurgad lõua alla kokku seuti, nagu meie naistel moodiks, waid ikka taha juukse patside alla, nii et paled ja lõug alati katmata jäiwad. Et majadel aknad uulitsa wasta ei olnud, kust inimest näha, istuti tundide kaupa õue wärawa ees, kus naisterahwas ka oma näputöö ligi wõtab. Salutamas käiswad mehed ikka ise ja naisterahwad ise seltsis, kunas naiste ja meesterahwast kunasgi koos ei nähtud käima. Et bulgaria keel wenekeelele hästi lähines, siis ei olnud meil raske oma mõtteid burlgaarlastega wahetada, liiategi kus nad meie eelkäijatest juba mõnda wene keelelist kõnekäänu oliwad tundma õppinud.

Mis Sliwnosse enesesse puutub siis on see kauris suur linn, mis kõrgetest mägedest ümberringi piiratud nagu katla põhjas seisab, ainult lõune poole peaseb temast tasest teed mööda wälja. Säärani põhjahommiku pool linna on õige kõrge mägi, kuhu otja ronides ma 15 korda puhkama pidin. Mäekülgi oli madala tamme põesastikuga kaetud ja käiswad seal kitse ja lamba karjad omale toitu otsimas. Mäe otja jõudes panin imeks, et mägi teinepoole enam sugugi alla poole ei läinud, waid üheks kõrgustikuks põhjapoole edasi wenis Balkani ahelikuga ühendades. Mäe otjas oli lühikene haljas muru (see oli Mai kuul) ja kanawarbad õitsesiwad siin ja seal hartwasti, kunas madalikus ma neid kodumaa õisi kusagil

ei silmanud. Linna majad olivad jüit kõrgejt waadates nagu weiked putkafesed ja inimesed uulitsatel nagu mustad punktid näha. Tund aega wiibisin mäel ja waatafin ümbrust, siis tulin jälle koju. Linna õhtu pool serwas, kus mäed linnast kaugemal, on mada-
listudel suured wiljapuu aiad, milledes kõndides nagu metsas tunned olema; ja wist ei puudu linnalastel ka omad wiinamäed, sest head wiina oli neil enamisti kõigil kodus ja müüsiwad seda soldatitelegi. Aga just siin, kus meil kõige lõbusam wiibida oli, kohutas meid ikka ahnemaiks läinud wikatimees, kes igapäew palju õhwruid sõjawäe seast nõudis. Kurwas-
taw oli näha, kuda mõni seltsimees weel eile heas tujus meie keskel wiibis, aga täna juba kange peawalu kaebas ja lasaretti wiidi, kust warsi sõnum tuli, et ta juba jurnud.

Ka Siwnos elasime rõemjad lihawõte pühad ära. Bulgarlased püüdsiwad meid kui wendi kunasgi oma pühade maiesega, mis meile andsiwad rõenustada. Kõigil oli pühalik tuju. Majaperemees, kus ma korteris, olin kutsus mind ja weldweebliit eneste kirikusse, meie lubasime siis ka ühes minna, aga tahtsime õhtast ööd weel puhata ja alles kesköö ajal minna, sest kirikuteenistus kestab Lihawõte laupäew öö läbi kuni hommikuni, kus Kristuse ülestõusmist kuulutatakse. Bulgarlane lubas meid siis ka digel ajal äratada, mida ta ka truuwisti täitis. Käksime kolmekesi kirikusse, mis umbes pool wersta eemal oli. Rahwast ei olnud öö ajal seal just mitte wäga palju; ka wene õhwtserijst ja soldatijst oli üks osa. Aga ma

panin väga imeks, et ühtgi naisterahvast kirikus näha polnud ja ometi pidi see greeka ja mitte muhameedi kirik olema. Aga mis võre seal üleval on, umbes selle koha peal, kus luteruse kiriku orila koor seisab? See võre tagune oli naisterahwa jaoks; sest tiheda aia läbi, millega see paik varjatud, paistiswad naiste näud kaunis hästi ära. Seega olitwad siis naised bulgaria kirikus meestest erandatud, kas see praegu nii peaks olema, või oli see ainult sel ajal, kui islam Bulgaria maad walitses? Kirik oli põlewate wahaküünlate suitsu täis, sest neid oli lõpmata palju seal põlemas. Sai hulk aega mööda läinud, kus preestrid ja lauljad oma püha kohuseid täitsitwad, tuli lõpul pühalik käik ümber kiriku lipude ja küünla tuledega ja selle peale kuulutati Kristuse ülestõusmist suure rõemuga ja siis hakkas igamees koju poole minema. Kes iganes tee peal teine teisele wasta tulitwad, oli see ka pimedas, nii et tunda ei wõinud, hüüti wasta: Kristus on ülestõusnud!" ja wastuseks anti: „Ta on tõesti ülestõusnud.“ Hommikul oli seefama teretus igal pool, aga üksteisele sealjuures suud anda, see ei ole bulgarlaste wiis. Pühade lõpuks oli suur rahwapidu ühel lagendikul linna ääres, kuhu väga palju rahwast, bulgarlast ja sõjamehi kokku tuli, kus kiiguti ja tantsti, sõõdi ja joodi, siin näitawad ka ülemad hästi rahwalikud tahtma olla, kindrali proua ei hābenenud liht soldatiga tantsimast ja ohwitserid keerutasitwad liht bulgaria neiudega murul. Oli näha, nagu püüti lõbusa oleku läbi seda tasuda, mis kodumaast kaugel olek igatsusele wõlga jättis.

Kui ka Slivnos heameelega kauemine oleksime wiibinud, pidime ometi juba 23 päewa pärast sealt lahkuma ja Nidos'i linna poole edasi marskima. 20 mail kell 4 hommiku olime juba mundrites ja seisime ridades marski käsku oodates. Majade elanikud olivad kõik oma õue wärawatel vaatamas ja meid jumalaga jätkmas. Lillekimpusi ja lehtawaid roosi jagati õige palju. Seal hakkas trumm marsi taktis pörisema ja juba liikusiwad meie bataljoni esimesed jäub edasi, kuna ülemate komando sõnad järgimööda kõik wäe edasi liikuma paniwad. 22 mail jõudis 4 rood, milles ma teenisin, Balabantšhe külasse, mis ilusas mägestikus seisis, aga kõigist elanikkudest ma ha jäetud oli; ainult mõned koerad elutsesiwad seal, aga need olivad nii nälginud, et waewalt kätä suutsiwad. Nagu näha, ei olnud enne meie tulekut ükski siin käinud; rohi kaswas igal pool talu õue des lopsakalt ja kibuwitsa roosid õitsesiwad aedades ja majade ees, nii et magusat lõhna kõik ümberkaudne täis oli. Küla wahelt jooksis mööda mäelõhestikku oja, mille kallastel suured ja wähemad puud kaswasiwad nii et puude oksad üle oja kokku ulatasiwad ja seega wesi nagu lehe katuse all wulises. Mets wiinapuu keerles ennast teiste puude ja põesaste wahel nagu uss ja kui sa tema ladwa nägid siis ei saanud kohe aru, kus ta juur wõis pesitada. Üht sarnast wääti ära lõigates, pidin ma nagu kõik mööda mitmest põesast läbi puetama, enne kui ta juure ligi sain. Loodus on siin külas ja ta ümbruses imeilus, aga wäga igaw oli siin olla; sest mujal

W. A. A. A.
L. A. A. A.

wõis weel bulgarlasegagi juttu ajada, siin ei olnud muud, kui oma igapäewased selfsiliste näud. Majad oliwad puhtad, ainult türklastest maha jäetud tühine kraam, mis siin ja seal wedeles, rikkus ilutundmust. Tegime suured kibuwitsa õitest kimbud ja seadsime neid enestele tuppä seinte külge ja akente peale. Murellid, mida siin palju peetakse, oliwad parajasti küpsed ja meie sõime neid igapäew nii palju kui süda soowis. Mitte üksi majade ümber aedades ei olnud neid puid, waid ka kõik wiinamäed ümber küla oliwad neid täis, muidugi mitte nii tihti, et wiinapuu põesaid oleks päitese eest kinni katnud. Rahjuts oliwad aga wiinamarjad siis weel alles kasvamas ja meie pidime juba nädala pärast siit külalt, kus me eneste peremehed, lahkuma. 28 mail jõudsime Karnabati linna, kus õõd puhkamine ja teisel päewal juba Nidos'is olime. Nagu teada, on Nidosi linna ümbrus kuulus külmatõbe pesapaik ja sellepärast hakkas siin see tõbi soldatifi hirmus waetwama. Ka mina jäin siin sellesse tõbesse ja see piinas mind ligemale aasta kus ma pärast Tartu kliinikus temast täiesti lahti sain, aga ta oli mu terwise jäedawalt rikkunud. Nidosis olles hakkasiwad ülemad meile juba tröösiliktu kojuminekut kuulutama aga keegi ei teadnud, millal see sünnib. Ka oli kuulda, et muist wäge bulgariasse okkupatsioni wäeks jäeb ja see tegi kartust, et see liist meie peale langeb, mis keegi ei soowinud.

— Mõned roobud meie s. o. Dmski polgust saadeti Nidosi ümberkaudsetesse küladesse neid bashi bosufide eest kaitsma, kes bulgarlasti kohati riisumas käisi-

wad. Nidosi linn ei ole kuigi suur, majad on enamiste ühefordsed ja on külakombel teine teisest eemale ehitatud, kus igal majal suur õu ja ka rohuaed on. Siin aedades kasvatiwad teiste wiljapuude seas ka aprikoosid ja mandlid. Raewusi ei olnud siin nii nagu Slivnos, waid wesi toodi jookswatest kraawitest, mida linnas mitmes kohas leidub. Need wee kraawid jooksiwad ööd ja päewad, mõnes kohas oli neid faks tükki kõrwu müüri sees, mis nendesse paikadesse oliwad tehtud, kust weesooned wälja käisiwad ja siis kraanide läbi wälja jooksiwad. Wett oli siin mägistes maades õige rohkesti, sest mägedest woolasiwad wjad igal pool madalikkudesse ja Slivno linnas oli üks kaunis pikk uulits, mis nii oli sillutatud, et keskpaigas nagu weike kraaw oli mida mööda alalõpmata wesi woolas ja see jooksew wesi ei keelanud seal wanritega sõitmast aga inimesi käimast, sest üle uulitsa minnes wõib temast hõltsasti üle astuda; peetlegi peeti ta kõik mustuse uulitsalt minema, kui see wette saadeti. — Augusti kuu esimestest päewadest hakates oli siin suur palawus ja põud, nii et päewa aegus kusagil jahutust ei leidnud. Käisin mõni kord ühe potisepa töötuas, jahutama mis tema maja all keldri kombel oli tehtud, seal oli wähegi wilum, kui mujal. Eht küll öödgi õige soojad oliwad, siisgi pidi iga soldat peale päewa looja minekut kobe fineli selga panema, sest öö aegus ilma willase riideta wiibida, peeti külma tõbe edendajaks. Muudu oli elu Nidosis kaunis ühetooniline ja igaw. Pärastpoole käskis polguülem teatawas puiestikus

muusikanta iga päew peale lõunat mängida, et solbati rüemustada, sinna siis kogusiwad niihästi ülemad kui alamad muusikat kuulama ja üheskoos juttu ajama.

Juuli kuu sees sõitsin ühe alamleitnandi seltsis Jamboli linna meie polku saadetud rahakirjasi, mida 912 tükki oli, wasta wõtma. Kui seal asjad talitatud, sõitsime weel kord tuttawaasse Sliwnosse. Jällenägemine endiste tuttawate bulgarlastega oli rüemustaw. Sõin nenedga ühes kohwi ja hakkasime paari tunni järele jälle Sliwnost ära sõitma, et iialgi enam seba linna ega neid häid tuttawaid selles näha.

30. Augustil peeti polgu aastapäha siin weel suure toredusega ära ja juba 14. Septembril marssisime Aidosist wälja Burgosi poole, et seal laewale minna ja Wenemaale sõita. 16^{mal} oli meie polk juba laewal ja wainustatud hurra hüietel hakkas ilmatu suur sõiduriist Burgosi sadamast Dnessa poole tossutama. Kaks rügementi, Krasnojarski ja Omski, oliwad selle laewa peale mahutatud. —

Uga enne weel, kui Wenemaa pinnale jõuame, tahan siinse rahwaste elu-olu peale pilku heita. Bulgaria külad on pea niisamuti ehitatud, kui Gesti maal, s. o. majad pole mitte ritta seatud, nagu suuremalt osalt wene külades, waid üks siin, teine seal. Nad on ka ilma rehealusteta, sest wili peksetakse wäljal ära. Majadel on kõikidel kiwist katused; õlest katuseid ei nähtud kusagil. Seinad on seest ja wäljast hästi walged ja saab neid lihti lubjatud,

sest nad pole mitte palkidest nagu meie majadel, waid sawist tehtud. Sawi segatakse põhuga, et kuitwabes mitte nii wäga ei lõhketaks ega mureneks, siis tehakse temast maja seinu; aga enne saab majakeha ehk tema puukawa peenikestest palkidest kokku pandud, mis ristamisi üksteisest läbi käiwad, sest muidu poleks õhukestel sawiseinadel tuetust ja ta kukuks juba tegemise ajal maha. Maja tagaseinas on tulease, mille üle alati lahtiseisew forsten on. See tulease on keetmiseks ja wilu ilmadega ka soendamiseks. Ka kooki, mis nad leiwa asemel tarwitawad, küpsetatakse selle tule aseme peal: Tuhk ja söed aetakse kuuma kiwi pealt, mis tuleaseme all, ära ja pandakse kook, mis meie külanaiaste paistekoogi sarnane, sinna kiwi peale ja aetakse tuline tuhk jälle koogi peale, mis teda ära küpsetab. Kui kook küps, wõetakse tuba alt wälja, taotakse tuhk küllest ära (leib oli enne jahudega üle tehtud, et tuhk nii wäga külge ei hakkaks) ja hakatakse sööma. Sedawiisi tehakse iga päewa jäuks üks kook — muidugi nisu jahust, sest ruffid ei pea seal keegi maas. Mõnedel rikkamatel oli ka ahi õue peal (majades pole neid kusagil) kus leiba küpsetati. Piim oli ka siin, nagu Gestisgi talumehe toidus ja lehmad oliwad siin enamiste igal pool ilusad filedad, kusagil ei näinud ma aga teist karwa loomi, kui üksnes hallisi, millede hārjamoodi sirged lühikesed sarwed oliwad. Ka kitsesi ja lambaid peeti siin, wiimaseid paiguti õige palju ja neid küpsetigi siin ja tarwitati lamba piima toiduks. Hobuseid ei peetud taludes sugugi, selleasemel tehti hār-

gade ja lehmadega tööd ja weeti koormaid; eesl oli igapäew wähemate koormate ja mägedel käikude jaoks taga tuupida ja ta kandis alati seljas oma koormat, kuna põllutöös härjad ja ka lehmad ette rakendati. Wanfrid, milledega põllukraami weeti oliwad wäga suured ja puust ratastega, millele siis ka kolm paari ja weel enamgi loomi, härgi ja lehma segamini, ette rakendati, niisamuti küniti ka härgadega, selleks oliwad mõnedel mustad altpoolt ülespoole lookas sarwedega pühwli härjad, kes õige wagusad ja tugewad loomad on. Kamelid nähti ainult hartwa ja nad tulewad enamiste suures reas kaubaga laetud, kus eesl eesotsas; need loomad oliwad kõik üheteise külge finni seutud, et haljas rohi tee ääres ühtgi nende seas kõrwale ei meelitaks. Taludes neid ei peetud ja oliwad nagu näha kaubanduse jaoks. Wili pekketakse, nagu eespool nimetasin põllul ja nimelt pikkade malkadega; tuulamine sünnib seega, et wili tuule käes kühwliga õhku wisatakse, kus maha langedes tuul kõlkad ära wiib aga wili otse maha hunnikusse, langeb ja see ülesse wiskamine kestab seni, kuni wili puhkas on. Wiinamarjade kasvatamine on igal pool moeks ja pigistatakse nendest wiina s. v. magusat wedelikku, mis käärimise läbi punaseks wiinaks muutub. Ka siidiusja peawad mõned, aga seda on õige hartwa ja nagu näha oli, weiksel mõedul. Ka tubakas on üks põllu produkt, ja selle pärast oli siin poodides head tubakat odawa hinna eest saada, mis lahtises hunnikus poe leti peal klaas kupli all seisis ja wäga peeneks narmasteks masina abil löi-

gatud oli. Mune saime Nidosis kaunis rohkesti osta, türklased töitwad neid wantri wahed täis, linna (nad oliwad wantri wahel muidugi haganate sees ja ta wöttis neid sealt, nagu meil rahwapidudel asju õnnetotist wälja wõtasse ja müüs umbes pool kopik tükk. Aga mõnes paigas, kus palju wäge seisis ja sõda kõit ära oli sõõnud, ei saanud midagi raha eestgi osta. Nagu meie aru saime, pidasiwad põhja poolsel Balkani mägestikus elawad bulgaarlased oma toidukraami ja kõit tarwitused kusagil mägestikus peibus, kust nad wähe haawal enestele kodu töitwad, et kodunt mitte wägisi ostetud ei saaks, ehk wähemalt mees ütelda wõiks: tall pole midagi anda, mida nad ka alati ütlesiwad.

Waimulikud mehed Bulgaria külades oliwad oma oletu poolest lihtsad; nad kandsiwad küll alati oma waimulikku kuube ja kõrget kübarat aga käiswad ka talumeestega kõrtsisgi juttu ajamas. Kõrtsid ei olnud neil aga mitte niisugused prašimise ega kisklemise paigad nagu meil, nendes ei olnud iial kisa ega kära ei joobnute lallitamist kuulda, alati mõistlik wagune wiis ja wagune jutuaamine oli seal. Sialgi ei näinud ma kedagi bulgarlast joobnult sealt wälja tulema. Kõrtsipidajad aga oliwad suuremal jaul greeklased. Türklased kõrtsi sugugi ei lähe, sest et nende usk wiina joomise täitsa ära keelab. Nemad istuwad küla wainul ringis, jalad rätsepa wiisil alla keeratud, maas ja jutustawad oma päewaküsimusi; nende naisi ei näe aga kusagil, olgu siis et mõni must kogu finnise nāoga küla wahelt läbi ruttab,

fellest ütelda ei tea, kas ta noor wõi wana on; ainult alla 12 aasta türgi plikafi wõib külawahel ümber jooksmas näha. Türgi naised ja tüdrukud oliwad mõnes kohas nii perud, et kui keegi soldat neile juhtus wastu minema, siis eemalt juba jooksu panivad ja oma kandami, oli see ämber wõi muu asi, teele jäätivad. Mõni kõsutas ennast küfakile maha ja ootas, kuni soldat mööda läks, siis tõusis ülesse ja läks ruttu edasi, oma nägu alatafa kattes. Kord juhtus, et ma ühe seltsimehega türklase juurde läksin mune ostma. Türklane oli oma naisega õue peal ja nad ei pannud esite tähele kui meie wärawast sisse astusime. Korraga silmasiwad nad ehmatusega meid; naine, kes katmata näuga, jooksis tuppa, kunas türklane, kui wihane härg, aja küllest ühe teiba enesele kätte kiskus ja meie juurde tuli sellega ähwardades. Meie aga ei läinud araks, waid küsime mis see tähendab, et ta meid sel kombel ähwardab ja tähendabime, et meie temalt mune osta soowime. Sellepeale wiskas mees malaka maha ja seletas, et temal mune ei ole. Meie läksime muidugi, nii toore wastuwõtmise peale pahased, bulgarlastelt oma tarwitusi otsima!

Mõisafi, nagu meil Gestis mõne wersta peal ikka jälle üks nähtawale tuleb, ei ole seal olemas, ikka külad ja ainult külad. Nägin ka mõnda suuremat ehitust, mis türklased tühjaks oliwad jätnud, kus nüüd meie ohwitserid asusiwad, aga nende ehituse moe järele pidi arwama, et need ennemalt mõne türgi ametniku elukohad, kui mõisad oliwad, sest neil

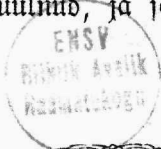
ei olnud kõrvalisi hooneid suurt midagi. Koolist mõis asjata otsida; kord nägin küll ühes külas, et türgi mullah kuskil õues päikesest warjatud koha peal reasse istuma pandud lapsi lugema õpetas, aga bulgarlaste juures ei olnud külades kodust ega kooli-õpetust näha ja üksigi bulgarlane külas ei osanud lugeda ega kirjutada, ei näinud ma ka kuskil ühtgi raamatut; kas nende waimulik meesgi õieti lugeda ja kirjutada mõistis, selle üle kahtlen weel tänapäew. Müüd saab asi seal maal teisem olema, kus bulgaria rahwal juba paarkümmend aastat oma walitsus on, wist on rahwamehed ka rahwa hariduse peale mõtelnud. — Pidin üsna unustama; türgi saunade kohta kahtsin mõni sõna ütelda. Need ei ole mitte jarnatsed leili saunad, nagu wenelastel, aga nad on, peale metsketide, kõigeparemad ehitused linnades. Runas elumajad, ka rikastelgi, ikka puust hooned on, on saunad alati kivist, pealt kupli wiisil wõlwitud, kus selle kupliwõlwi sees weikesed ümmargused aknad ülevalt walguft annawad. Sees on neil saunadel kivist istmed ja weendõud, kuhu kraanidest wesi jookseb. Põrand saab kütmise läbi parajasti soendatud, nii et seal lõbus olla on; sees on paras soojus. Müidest lahtiwõtmise jaoks on ise kammer.

Müüd sõidame jälle mööda Mustamerd edasi; poolteist päewa on tartwis seal õõtsuda, enne kui Odessa sadamasse jõuame. Raugemal merel tõusewad laened majade suuruseks ja suur sõiduriist kii- gub eestpoolt tahapoolle, mis laewas palju merehai- gust sünnitab. Et soldatid paljud tõbised, see teeb

oleku veel raskemaks. Mõni kiitles enne laewale minekut, et konjak merehaiguse vastu hea on, wõtsin siis ka pudeli seda märga kaasa, aga kui asi halwaks läks ja süda pöörutama hakkas, ei tahtnud ka konjakit mitte juu sisse. Riisellili pikali olles tundsin veel kõige parem olema. Oh! oli ka paljude seesolewate soldatite pärast hästi halb. Krasnojarski polgus oli üks soldat koguni laewa peale ära surnud. Ma läksin kord laewa laele jalutama, aga seal puhus hirmus kange tuul ja laened käiswad nii kõrgelt wasta laewa, et wett laewa laele wiskasiwad, nii ei olnud seal wõimalik ära olla. Teisel ööl jäi laewa kiikumine ära ja meile teadustati, et juba Odes'sa lahes ujume. Peagi jäeti laew seisma ja wisati ankur põhja, et hommikut oodata. Hommil lähenes laew lõpmata hurra hüietel sadama fillale. ja peagi seisime ammu igatsatud Wenemaa pinnal. Odes'sas puhkasime terwelt kümme päewa ja waatasime selle linna ilu, mis Peterburile mõnes tükis ette jõuab, nimelt uulitsate laiuse ja sirguse poolest ja ka selle poolest, et puiesteed uulitsate serwadesse on tehtud. 1 Oktobril hakkasime Odes'sast Tallinna poole sõitma. Meie sõit ei käinud enam seda teeharu, mida mööda sõjaplatsile läksime, waid nüüd tulime Brest-Litow'ski, Wilna, Dünaburgi ja Pihtwa kaudu ja jõudsime 12 oktobril Tallinnasse. Wastuwõtmine kalewilinnas oli ülitore. Lasnamäel oli iseäraline platworm tehtud, kus rong finni pidas ja kus soldatid maha tuliwad. Seal anti ka kõiksugu tehakarastust, sest kõõgid ja puhwetid oliwad seks

otstarbeks sealjamas ülesse seatud. Kui wägi pärast Tartu maanteed mööda jala linna poole hakkas marsšima ja muusika mängima, siis hakati linna majadest ka igal pool lillesti wälja pilduma ja wanikuid tooma, nii et terve wägi pärast lillede sees paistis olema. Lillekimbud kõikusiwad paljaste mõetade ja pajonettide otsas ja suuri wanikuid anti ülematele rohkesti. Meie olime nüüd jälle nõnda ütelda oma kodus, sest ka wene soldatid kiitsiwad, et Tallinnas hea teenida on, et siin lõbusam on, kui mõnes teises kohas. Ühtlasi paigale jõudmisega hakkas suur korraldus sõjawäes, et seda mis sõjas ritutud ehk hooletusesse jäetud, uuendada. Tõbi ei lastud aga soldatisi niipea oma kütüfisi; mitmed, kes seni wastu oliwad pidanud, jäiwad alles siin raskesti haigeks, mis põhjamaa sügis ka omalt poolt edendas. Ühel päewal nägin Leppikut polgufantselei eestoas seisma, ta oli üle teha paistetanud kui pakk. Ma küsisin, mida ta siin ootab. „Dotan oma kodulaskmise piletid, mis täna kätte antakse — oh saaksin ma aga üksford koju, küll ma siis Juuli rawitsemisel jälle terveks saan.“ Mul oli hale teda selles olekus näha, hädasti wõis ta jalul seista. Wäe arstid oliwad ka muidugi tema heaks teinud, mis wõisiwad. Tal oli raske tõki ja oleks tema ase lasaretis, aga ta süda ei annud rahu, palus, et teda koju minna lastakse. Kas ta aga selles olekus koju minna suutis (ta elukoht oli Tartumaal) oli kaunis kahtlane. Ma jätsin temaga jumalaga ja soowisin temale õnnelikku jällenagemist oma naisega. Sellest

ajast saadik ei kuulnud ma temast enam midagi. Ka mina pidin selle peale lafaretti minema, kust Märtsi kuul mind koju lasti. Sellega lõpetan oma „mälestusi“.endes pole küll palju lahinguid ega tapmisi kirjeldatud ega või ka uhkustada, et mõnda türklasi ise olen paradiisi saatnud, aga mõistlikule lugejale ei ole vist suure tööst ega selle kirjeldusest just nii suurt lõbu. Sõjameeste elu-olust sellel ras-
kel ajal kui ka võeraste paikadest ja rahvast on ta mõnda itkagi kuulnud, ja selleks otstarbeks on see kirjeldus tehtud.



23 - 83/5

E $\frac{9-R}{64}$

—
Hind 15 fop.
—

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU



1 0100 00108354 8